

OSEBNOST POLITIČNIH VODIJ IN NJEN
VPLIV NA PROGRAME IN PRAKSO
POLITIČNIH STRANK

Janek Musek

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta
27. 8. 1999

Uvodne misli in teze

Problem vloge posameznika v političnem in zgodovinskem dogajanju.

Kar samoumevno se zdi, da naj bi se v političnem življenju in v političnih razmerah odražal osebni vpliv političnih vodij. Pa vendar vsi družboslovci, politologi in zgodovinarji ne delijo tega prepričanja. O vlogi posameznika govorita dve nasprotujoči si doktrini, individualistična in sociologistična (kolektivistična). Je vloga osebnosti zanemarljiva, kot npr. trdi marksistično pojmovanje, ki tudi v osebnosti posameznika vidi le izid družbenoekonomskih in zgodovinskih zakonitosti in ga podreja kolektivu? Po tem pojmovanju npr. ni pomembno, da se je v določenem času na določenem mestu in v določeni vlogi pojavil Napoleon: družbene zakonitosti so ga preprosto vrgle na površje in ravnale z njim po svojih merilih. Če to ne bi bil Napoleon, bi nekdo drug na približno enak način realiziral te zakonitosti in zgodovina bi se v bistvenih potezah odvijala enako. Mimogrede - prav v družbenih sistemih, ki jih je marksizem navdihoval, se je do vrhunca razvil novodobni kult osebnosti, kar je resnično svojevrsten paradoks, ironija zgodovine, ki je kot bumerang udarila nazaj po kolektivistični doktrini.

Nasprotno pa so mnogi drugi poznavalci zgodovine in politike prepričani, da sta vloga in vpliv posameznika v političnem dogajanju pomembna. V stari in novi zgodovini najdemo veliko primerov, ki kažejo, kako je osebnost vladarjev, oblastnikov in političnih vodij s svojimi lastnostmi obeležila čas in prostor, v katerih se je pojavljala. In to velja tako za veljake, ki so utirali pot demokraciji, za legitimne vladarje in tudi za tirane, despote in druge samodržce, za "civilizirane" in "barbarske" voditelje

in vojskovodje. Ehnaton, Ši Huangti, Perikles, Aleksander, Hanibal, Cezar, Atila, Friderik II, Henrik VIII, Elizabeta I, Marija Terezija, Katarina Velika, Napoleon, Viktorija, Lincoln, Bismarck, Lenin, Stalin, Hitler, Roosevelt, Churchill in še veliko drugih - zgodovina bi se zanesljivo pisala precej drugače, če bi se na njihovem mestu pojavili drugi ljudje z drugačno osebnostno strukturo. Pa saj dokazov, kako je posameznikova osebnost pomembna, ni treba iskati samo na političnem polju, osebnost posameznika se odraža v družini, v šoli, na delovnem mestu. Res je nesmiselno razpravljati o tem, ali osebnost ima kakšno vlogo v življenju družbe in konkretno v življenju političnih gibanj in strank. Ima jo in to veliko, pogosto odločilno in usodno. Vloga in vpliv posameznika in njegove osebnosti torej nikakor nista zanemarljiva. Raje se vprašajmo, v kakšnih pogojih sta najmočnejša in na kak način se kažeta. Naša prva teza se torej lahko glasi, da vloga in vpliv posameznika v političnem dogajanju nista zanemarljiva, temveč bistvena.

Vloga in vpliv osebnosti sta tem večja, čim večja je njena socialna (politična) moč.

In takoj lahko nadaljujemo z naslednjo, drugo tezo. Logično se namreč zdi, da je učinek osebnostnega vpliva tem večji, čim večjo moč in oblast ima posameznik. Socialna in politična moč posameznika je kakor dodatni vzvod, ki lahko razširi učinek njegovega delovanja na področja, na katera posameznik brez te moči ne bi mogel vplivati.

Seveda pa to velja tako za pozitivno kot tudi negativno vplivanje. Vendar moramo hkrati takoj povedati, da so izidi delovanja osebnostnih značilnosti le redko "čista" projekcija posameznikovih lastnosti v njegovo okolje. Ti izidi pomenijo navadno

kombinacijo oziroma interakcijo osebnostnih značilnosti in značilnosti okolja, v katerem posameznik nastopa. In tudi ta interakcija je pogosto dovolj zapletena. Razmere (okolje) namreč povratno vplivajo na lastnosti posameznika, tako da jih lahko bodisi zavrejo, bodisi spodbudijo in še povečajo njihov vpliv. Razmere lahko celo spremenijo osebnost posameznika, ustvarijo nove lastnosti in poteze, ki prej zanj sploh niso bile značilne. Tu se lahko spomnimo znanega izreka, da "vsaka oblast kvari, absolutna oblast pa kvari absolutno" in upravičeno govorimo o "koruptivnem učinku oblasti". Njegova protiutež je lahko seveda pozitivno ravnanje, ki se prav tako lahko opre na politično moč kot na vzvod, ki potencira učinke.

Izvor negativnih vplivov so torej lahko negativne lastnosti posameznika npr. destruktivna, ali - kot bi rekel Fromm "nekrofilna" naravnost - pri Hitlerju, Stalinu, Pol Potu idr. Na drugi strani so tu objektivne okoliščine, ki omogočajo posamezniku, da realizira svoje osebne težnje, ki jih ne bi mogel, če ne bi imel oblasti. Antisemitske ideje, ki si jih nepomembna oseba privošči v svojem ozkem krogu, se ne morejo meriti z vplivom enakih idej, če jih razglaša nekdo, ki si pridobi tolikšno moč, kot si jo je pridobil Hitler.

Pogosto je problem v tem, da negativnih lastnosti ni mogoče dovolj zgodaj opaziti, da niso razvidne iz manifestnega obnašanja vodje in da jih pozitivne, "karizmatične" lastnosti včasih prekrijejo (odnos med družabnostjo in popularnostjo! Med najbolj družabnimi (ekstravertnimi) so tako najbolj popularne kot tudi najmanj popularne osebe!) in da se lahko pokažejo šele pozneje.

Dalje, negativne lastnosti se lahko razvijejo postopno kot posledica vplivov sistema oblasti samega. Povečevanje varnostnih ukrepov in zaščite povečuje paranoidne težnje,

ki jih krepi še samoveljavna oblastna pozicija (povečana nanašalnost), vodja sčasoma postane prepričan, da vsak misli samo še o njem, deli državljane na te, ki ga brezmejno občudujejo in one, ki ga brezmejno sovražijo...

Voditelji (zlasti karizmatiki) imajo pogosto občutek osebnega poslanstva in posebne, zlasti božje izbranosti (poklicanosti). Če se to združi z tendencami, ki so potencialno negativne, se kar krepto poveča njihova potencialno malignost. To še posebej velja za povezovanje z destruktivnimi in agresivnimi stališči ter teorijami - npr. teorijo o razrednem, rasnem, nacionalnem boju, večvrednosti, zgodovinskemu "dolgu", "maščevanju", "ogroženosti" ipd. Nekakšen pripomoček za "diagnozo" politične malignosti je stopnja projekcije negativnih emocij (sovraštva) - v nasprotju z npr. prevladovanjem pozitivnega čustvovanja in mišljenja (razglašanje ljubezni in enakopravnosti). Težava je v tem, da je ta negativna, agresivna in destruktivna nota pogosto prikrita.

Posebno zanimiva postane stvar, če pomislimo, kako lahko ideje in predsodki dobesedno "okužijo" družbo, če naletijo na ugodno klimo. Podobno kot lahko bolezenske klice dolgo životarijo, ne da bi se pojavila bolezen, v spremenjenih razmerah pa nenadoma izbruhne prava epidemija. Tudi ideje, ki jih sicer odklanjamo, se prebijejo na površje, če se pojavijo razmere, ki so zanje ugodne in ki blokirajo kritično razsojanje. Politični vodja z veliko močjo in celo karizmo lahko odločilno, kot nekakšen katalizator prispeva k izbruhu politične "epidemije".

Saj ideje nasploh, kot pravijo, "živijo svoje samostojno življenje". V duhu sodobne, sicer sporne memetske teorije (memetike) bi lahko celo rekli, da se podobno kot na

biološkem nivoju geni, tudi naše ideje povezujejo v sklope, se sušajo širiti po "memofondu" (Museum, 1999) in si pridobiti čimveč pobornikov.

Tipologija političnih vodij (in njihovega vpliva).

Med političnimi vodji najdemo vso osebnostno raznolikost, ki jo poznamo tudi sicer. So introvertni in ekstravertni, čustveno stabilni in labilni, vestni in malomarni, smeli in previdni, zagnani in umirjeni. Res pa je, da v naših predstavah o tem, kakšne osebnostne lastnosti naj bi vodja imel, obstaja bolj določen profil. Za mnoge lastnosti nam je vseeno, za nekatere pa nikakor ne. Samoumevno zahtevamo od vodje vsaj naslednje lastnosti: poštenost, sposobnost, "ljudskost" in seveda tudi uspešnost, če že ne pravo zmagovitost. Kajpak vedo to tudi politični liderji in vsi tisti, ki se za liderstvo potegujejo. Vedo, da si lahko privoščijo marsikaj, vendar pa morajo ohraniti podobo poštenja, moralnosti, sposobnosti in priljudnosti in - ne smejo si privoščiti večjih neuspehov. To jih hitro požene v hlinjenje in demagogijo in pri političnih vodjih je sicer normalna težnja, da se pokažemo pred drugimi v pozitivni luči, še stopnjevana. Mnogi politični vodje, zlasti tisti, ki so odvisni od volivcev (zato to velja za demokratično družbo še posebej) so tako hitro pritirani v dvoličnost: po eni strani morajo ohranjati popularnost, ugled in odobravanje za vsako ceno, to pa pomeni, da skušajo skrbno prikrivati vse tisto, kar bi pokvarilo njihovo podobo. Tako navsezadnje pridejo v nasprotje s samim seboj - hlinjena poštenost že pomeni nepoštenost in hlinjena ljudskost že pomeni . Žal množice volivcev pogosto bolj verjamejo nepristni, hlinjeni vlogi in podobi, kakor pa da bi jo bile pripravljene spregledati. To pa je razumljivo - težko je namreč sprejeti dejstvo, da voliš človeka, ki ni pošten in tudi v drugih pogledih pozitiven. Vendar političnih množic in posameznikov ti psihološki mehanizmi ne

odvezujejo odgovornosti. Volivci so lahko zapeljani enkrat, če pa se kljub očitnim negativnim posledicam in prevaram dajo zapeljati še drugič, potem se ne morejo otresti odgovornosti in krivde. Množici, ki je volila Miloševića, bi lahko oprostili prvokrat, a tisti, ki so ga volili tudi še potem, ko je bilo jasno, kam vodi njegova politika, so postali njegovi sokrivci.

Žal je tako, da obstaja razkorak med političnimi pričakovanji ljudi in obnašanjem vodij v politični areni. Zahteve politične scene se ne ujemajo dobro z lastnostmi, ki jih zahtevamo od vodij. Upoštevanje različnih interesov, diplomacija in kompromisi so skoraj nujno sestavni del učinkovite politike, a kako gre vse to skupaj z zahtevanim poštenjem, načelnostjo in pravičnostjo? Ljudskost in priljudnost nista ravno najmočnejše orožje v boju s političnimi nasprotniki. In kje je rečeno, da obstaja kaka večja korelacija med sposobnostjo (inteligentnostjo), poštenostjo in ljudskostjo? Še toliko bolj velja to neskladje za uspešnost. Volivci naj bi se ravnali po programu in idejah, a v resnici jih bolj vodita podoba in lik politika, ne glede na to, kako sta nastala in kako pristna sta. Na to kaže veliko primerov. Volivci, ki so sicer opredeljeni, ne bodo volili več "svojega" človeka, če jim je jasno, da bo izgubil, temveč se odločijo za zmagovalca. Na ameriških volitvah, kjer po sistemu zadnji volivci volijo potem, ko je globalni rezultat volitev že znan, se redno dogaja, da tudi nasprotniki oddajajo glasove za končnega zmagovalca in ne za svojega kandidata.

Verjetno obstajajo določene osebne lastnosti, brez katerih si težko predstavljamo uspešnega političnega vodjo. Vrhunski politiki so - ne glede na to, kaj vse si mislimo o njih - nadpoprečno sposobni in inteligentni. Inteligentnostni količnik, ki so ga izmerili nacističnim veljakom med sojenjem v Nürnbergu, se je gibal med 105 in 145. Najbrž pa kar drži, kar je po Pečjaku (1995) zapisala

Hollingworthova že leta 1913: "Po pravilu se odnos do vodje ne oblikuje ali pa se poruši, če je med vodjo in tistimi, ki jih vodi, razlika v inteligentnosti prevelika (večja od 30 točk IQ)" (Hollingworth, 1913). Skoraj vse raziskave so tudi potrdile povezanost med voditeljstvom in lastnostmi, kot sta npr. dominantnost in (socialna) ambicioznost, torej usmerjenost k obvladovanju drugih in želja, da se napreduje na družbeni lestvici. Pri tem pa nam mora biti jasen pojem osebnostnih lastnosti, kot je npr. dominantnost. Dominantnosti ne smemo zamenjevati z avtoritarnostjo. Avtoritarna oseba je tista, ki je dobro prilagojena hierarhičnim razmeram - dobro se znajde v vlogi nekoga, ki mora zapovedovati in dobro zna poslušati ukaze nadrejenih. Nasprotno pa se dominantna oseba nikoli ne bo sprijaznila s podrejenim položajem. Je kot balon, napolnjen z vodikom - sili kvišku in ni srečen, dokler ne pride tako visoko, da ni nad njim nobenega drugega balona. Za vrhunske politike je dominantnost veliko bolj značilna kot pa avtoritarnost.

Čeprav navajajo pozitivno korelacijo med ekstravertnostjo in vodenjem nasploh (kjer pa ne gra samo za politično voditeljstvo, temveč tudi npr. za vodenje pri delu), pa med vrhunskimi politiki nikakor ni videti, da bi bili zelo ekstravertni. Nasprotno, zelo veliko političnih vodij (tako v demokratskih istemih kot v nedemokratskih) kaže bolj izrazite znake introvertnosti. Morda je tako, da introvertnost deluje pozitivno, če si jo ljudje razlagajo kot znak premišljenosti, moralne držbe, resnosti in modrosti, negativno pa, če deluje kot znak hladnosti in celo ljudomrzja. Ekstravertnost ima še druge učinke. Deluje kot povečava za druge lastnosti. Vzemimo kot primer agresivnost. Agresivnost bo pri ekstravertni osebi opazil vsak, medtem ko bo ostala enaka stopnja agresivnosti pri introvertni osebi morda docela prikrita. Zato ni presenetljivo, da je med ekstravertnostjo in popularnostjo svojevrstno nelinearno

razmerje. Ekstravertne osebe so tako tiste, ki so najbolj popularne, kot tiste, ki so najmanj priljubljene. Če se ekstravertnost povezuje s pozitivnimi lastnostmi, te hitro opazimo, in takšni ljudje postanejo zelo priljubljeni. Nasprotno pa pri drugih ekstravertnih osebah hitro opazimo negativne lastnosti in te se nam zdijo najmanj privlačne. Za potencialne volivce je pristna ekstravertnost vodije morda lahko varljiva še v nekem drugem pogledu. Ekstravertnemu vodji, ki deluje toplo, ljudsko in ljubeznivo so nehote pripravljeni bolj zaupati kot rezerviranemu, hladno delujočemu introvertnemu vodji. In prav to utegne biti varljivo. Ekstravertni ljudje so - po raziskavah sodeč - v povprečju manj zanesljivi in odgovorni.

Političnim vodjem, še zlasti avtoritarnim vodjem in diktatorjem, često pripisujejo še dve pomembni lastnosti. Ena izmed njih naj bi bila povečan ali stopnjevan egocentrizem in narcizem, torej globoko vsajeno samoljublje. Narcizma ne smemo mešati s samozavestjo; če je med njima že kakšna korelacija, je prej negativna kot pozitivna. Narcistične osebe so v sebi negotove in nesamozavestne, zato nenasitno iščejo potrditev in občudovanje s strani drugih. Slava in čaščenje, ki jih doživljajo, jim dajejo občutke pomembnosti in trdnosti, ki jih v svoji notranjosti nimajo. Notranjo šibkost in osamljenost narcističnih voditeljev naj posredno dokazovala tudi njihova navezanost na sive eminence in odvisnost od njih (Hitler - Bormann) in na žene oziroma ljubice (Eva Braun, Clara Petacci, Evita Peron, Elena Ceausescu, Mirjana Marković idr.).

Druga lastnost mnogih političnih voditeljev naj bi bila stopnjevana nanašalnost oziroma paranoidnost. Ta je lahko po eni strani logična posledica njihove narcistične grandomanije, v kateri vidijo sebe kot izbrano osebo in središče dogajanje, okoli katerega se pač vse vrti. Po drugi strani je lahko paranoidnost tudi pridobljena v

razmerah, ko voditelj postane tarča političnih nasprotnikov, atentatorjev, varnostnih ukrepov ipd.

Ko govorimo o političnem vodenju ter slogih in nosilcih tega vodenja, mimogrede pomislimo na italijanskega filozofa Niccola Macchiavellija, katerega ime že nekaj časa označuje skrajno instrumentalistično paradigmo političnega vodenja, ki opravičuje vsa ravnanja, ki kratkoročno in dolgoročno (taktično in strateško) obvarujejo politično oblast in nosilca oblasti. V psiholoških krogih so npr. kar z izrazom makiavelizem označili osebnostno lastnost, ki se kaže v motivih in hkrati spretnostih manipuliranja z ljudmi, doseganja ciljev ne glede na sredstva. "Il principe" mora namreč, kot pravi sam Macchiavelli (orig. 1513), znati krotiti dvojno naravo človeka, tisto višjo, človeško in tisto nižjo, živalsko. Prvo se obvladuje z zakoni, drugo pa samo s silo. Žal se zdi, da je še vedno tako. Ob vsem demokratičnem napredku še vedno v človeku podivja njegova "živalska" stran do tiste mere, ki jo je mogoče ukrotiti samo s silo. Demokracija si lahko privoščiti marsikaj, ne more pa si privoščiti tolikšne šibkosti, ki bi nujno podlegla tiraniji totalitarizma in diktature.

karizmatični tip, tip navdihnjenega vodje, tip vodje z močno voljo, popularni (populistični) tip vodje, tip sive eminence, instrumentalni (makiavelistični) tip vodje, prebrisani tip vodje (mojster trikov), mafijski tip vodje (se opira na neformalne ali prikritne vplivne strukture, klike, "lože"), despotski tip vodje, liberalni tip vodje, organizatorski tip vodje

izbranost - ljudskost, ideje - moč,

stil/tehnika vodenja/nastopanja (demokratski - avtokratski)

V političnih analizah, in konkretno v politični psihologiji zasledimo veliko poskusov, kako opisati načine, tipe in oblike političnega vodenja.

Poskusimo s poenostavljeno, vendar realno klasifikacijo. Temelji na dveh dimenzijah. Dve dimenziji: omejenost - neomejenost oblasti in integriranost v sistem - rušenje sistema (revolucionarnost). Primeri: absolutni monarhi (neomejenost, toda integriranost v sistem), revolucionarni voditelji totalitarnih režimov (neomejenost, toda rušenje sistema oziroma /revolucionarno/ vzpostavljenja novega sistema), vodje v deželah demokratskega parlamentarizma (omejena oblast, integriranost v sistem), vodje v deželah postrevolucionarne demokratizacije (omejena oblast, pa vendar vzpostavljanje novega sistema).

Vpliv na politične programe in prakso političnih strank

Npr. Stalin - vpliv na program in na prakso

1. tip vodij, iniciatorjev programa: **vodja** → program/stranka s tremi možnostmi nadaljevanja (vpliv narašča, stranka in program postaneta zakup vodje in propadeta z odhodom vodje - vodja je "močnejši" od stranke; program in stranka se "primeta" in pogosto se zgodi, da vodja zgubi moč, ga nadomesti drugi ipd.; in vodja in stranka ter njen program se dobro integrirata v družbeno strukturo in ostaneta uspešna)

2. tip vodij, mobilizatorjev programa: program/stranka → **vodja** → program/stranka (vodja uspe profilirati program na ortodoksne in reformiste, odcepi iz stranke, formiranje novih strank...)

3. tip vodij, izvajalcev programa. **program/stranka** → vodja: "brezkrvni" vodja, ki je le zastopnik in izvajalec in ničesar ne prispeva k programu (program in stranka sta "močnejša" od vodje). Redko se celo zgodi, da lahko v začetku dokaj brezkrvni vodja postane močna figura (primer Kohl).

Zaključki

Nikakor torej ni rečeno, da je močan vodja nujno tudi iniciator stranke ali programa; lahko se pojavi v okviru programa, ki so ga oblikovali in popularizirali drugi, ta program pa postane idejno orožje v njegovi krepitvi osebne oblasti (primer Milošević).

Govorimo lahko o različnih tipih in oblikah političnega vodenja, o različnih oblikah vpliva političnega vodje na program in prakso politične stranke, zelo težko pa bi govorili o kakem posebnem osebnostnem tipu političnih vodij. Med njimi najdemo vso raznolikost osebnostne strukture, kot pri vseh drugih ljudeh. Seveda so določene lastnosti od značajskih lastnosti, temperamenta pa do sposobnosti (npr. inteligentnost, ambicioznost, dominantnost), ki se bolj druge ujemajo s političnim vodenjem, a to je podobno, kot lahko tudi za umetnike in znanstvenike domnevamo, da bodo nekatere

osebnostne lastnosti pri njih pač bolj izražene. To pa še zdaleč ne pomeni, da osebnost političnih vodij ne vpliva na politično dogajanje. Nasprotno, zelo verjetno je, da se bo osebnostni vpliv vodje pokazal in to tem bolj, čim večja je njegova politična moč. Učinek tega vpliva se najprej in najbolj odraža prav v političnem življenju stranke, ki jih vodja pripada in v njenem programu. Seveda pa je tudi od številnih drugih okolnosti odvisno, kako daleč in kako globoko lahko seže vpliv političnega vodje. To je odvisno že od samega družbenega in političnega sistema, od politične tradicije, od vloge in moči stranke, od drugih liderjev in še od mnogih drugih dejavnikov.

V demokratični družbi se od političnega vodje zahteva predvsem odgovorno in vestno izpolnjevanje političnega programa, ki je predstavljen volivcem, ne pa zastopanje drugih in še zlasti ne osebnih interesov. Zato bi morda kdo menil, da je osebnostni vpliv političnega vodje manjši ali vsaj manj zaželen. Demokratične družbe in političnega vodenja v demokraciji torej ne smemo pojmovati kot nekaj, kar bi v načelu nasprotovalo osebnostni profiliranosti vodje in njegovega vpliva. Prav demokratična družba predpostavlja svobodno uresničevanje osebnostnih potencialov. Tudi volivci si želijo vodij, ki so osebnostno profilirani, torej "močnih osebnosti". njihov osebnostni potencial naj le pride do izraza v političnem življenju, pomembno je predvsem to, kako se uresničuje - za programirane politične cilje, ali za kake druge interese, pozitivno ali negativno. V demokratični družbi so se mnogi vodje izkazali kot močni vodje in močne osebnosti. Takšni vodje so verjetno celo zaželeni - zlasti kadar je demokracija ogrožena - toda le dokler ostajajo v okvirih demokracije in ne prekoračijo meje, ki jo označujejo spoštovanje demokratičnih načel ter osebna in moralna integriteta.

Literatura

In the research report, all references to previous research or ideas will be accompanied by a reference citation of the original author.

References section begins a new page.

The following are examples of appropriate layout:

Schmeiser, David A. (1988). The Native Offender and the Law. Ottawa: Law Reform Commission of Canada.

Turk, A.T. (1996) "Law, Conflict and Order: From Theorizing Toward Theories". Canadian Review of Sociology and Anthropology 23(3) 282-294.

The entries have the following elements: author(s); year of publication; title; and source (i.e., publisher and place of publication in the case of books and reports only). Book titles are underlined; titles of articles are enclosed with double quotation marks; journal titles are underlined. The journal title is followed by the volume number, then the number within the volume (or the month or season, depending upon the journal's style), and then the page numbers.

Citing Internet Sources:

The following information is from:

Ivey, K. C., "Citing Internet Sources";

Department of Psychology. S.F.U. Handout, Psychology Research Reports; and

Copyright 1996, The Editorial Eye <eye@eei-alex.com>

Published by EEI, 66 Canal Center Plaza, Suite 200, Alexandria, Virginia 22314-5507, USA

Phone +703 683-0683; FAX +703 683-4915

<http://www.eei-alex.com/eye/utw/96aug.html>

Last modified 02 September 1996 <webmaster@eei-alex.com>

